

A nemzeti autonómia, a balkáni válságok le nem vont tanulsága

Jeszenszky Géza előadása a Magyar Baráti Közösség táborában, a Reménység Tavánál,
2001. augusztus 14.

Egy jó etnikai térképen (ami ritkaság) Közép- és Dél-Kelet-Európa sok vidéke tarka mozaiknak látszik. A mozaik, mint tudjuk, apró, színes darabkákból áll, nem pedig különféle színeknek a palettán összekevert elegye. Vagyis Európa e tája nem a népek olvasztótégelye, hanem egymás mellett, sokfelé keverten élő, de önazonosságukra, nyelvükre, kultúrájukra és vallásukra büszke, azon féltékenyen örökődő közösségekből tevődik össze. Amennyiben valaki erőszakkal próbálja összeolvasztani e csoportokat, a mesterségesen létrehozott keverék könnyen felrobban. Az Egyesült Államokkal ellentétben a világ legtöbb államában, sőt városában a különböző etnikumok mindig ösztönösen is elkülönültek, külön negyedekben, előjogokkal felruházott egységekben tömörültek. A régi Magyarországon a szászoknak, jászoknak, cipszereknek, szerbeknek stb. megvoltak az önkormányzattal, külön törvényekkel rendelkező elkülönült területei. A népmozgások, kivált az iparosodás és az urbanizálódás természetesen együtt járt az önkéntes asszimilációval, de ezt nem szabad összetéveszteni az erőszakos be- és kitelepítésekkel, az utóbbiak nyomában mindig feszültségek támadnak.

Európa nyugati és középső felében a modern nemzetek kialakulása, a nyelvre és az etnikai tudatra épülő lojalitás uralkodóvá válása a XIX. században lezajlott. A Balkánon a folyamat némileg késett, de a XX. század elejére ott is kialakultak az etnikai válaszvonalak, sajnos általában frontvonalak formájában. A XX. század balkáni háborúinak az alapvető oka a szerbek és szomszédjaik küzdelme egyes vegyesen lakott területekért, a nemzeti elnyomás (sok esetben gazdasági kizsákmányolással párosulva), kísérletek a kialakult etnikai arányok és határok megváltoztatására. 1918-ban még volt bázisa a délszláv népek egységének, de az 1921-es alkotmány valódi föderáció helyett szerb dominanciát, egyfajta Nagy-Szerbiát teremtett, még az évszázadok óta fennálló horvát országgyűlést, a Szábort is megszüntette. A horvátok ezért közel tíz éven át nem vettek részt a választásokon, messze elkerülték Belgrádot. A II. világháború után Tito megérezte a királyi Jugoszlávia születési hibáját és orvosolni próbálta azt, de az általa létrehozott autonómiák alig különböztek a Szovjetunió területén létező hasonló konstrukcióktól, mivel a diktatúrában helyi szinten sincs demokrácia, igazi önkormányzat. Ezzel együtt a Vajdaság és Koszovó autonómiája az albánok ill. a magyarok, horvátok, szlovákok, ruszinok, stb. számára biztosított bizonyos kulturális jogokat. Amikor Milosevics 1989-ben ezt az autonómiát megszüntette, ezzel megkondította a halálharangot Jugoszlávia fölött.

A világ mára hajlamos elfelejteni, hogy amikor 1991 nyarán-őszén a szerb vezetésű Jugoszláv Néphadsereg megtámadta Szlovéniát, majd Horvátországot (az utóbbit az országban élő szerb kisebbség védelmére hivatkozva), az európaiak sietős közvetítésének alapja a horvátországi szerbek számára kínált területi autonómia, az ún. Carrington-terv volt. Amíg azonban ez a horvátok számára túl sok volt, a szerbek számára túl kevés. Így került sor a védtelen emberek tízezreinek lemészárlására vagy elűzésére, az etnikai tisztogatásnak nevezett etnikai alapú gyilkosságokra.

Boszniában évszázadok óta keverten éltek az azonos nyelvet beszélő, de eltérő ábécét használó és eltérő vallású szerbek, horvátok és muzulmánok. 1914-ben Princip szerb diák azért gyilkolta meg az osztrák-magyar trónörökösöt, mert egész Boszniát Szerbiához szeretne volna csatolni. Későbbi utódja, Milosevics hasonlókat akart, s hogy ez egybeessen a lakosság akarásával, az útban lévő muzulmánokat és horvátokat a szerbek elűzték vagy meggyilkolták. Három évnyi öldöklés, rablás, tömeges nemi erőszak után a NATO beavatkozása véget vetett a háborúnak, a daytoni egyezmény az ország három etnikumának a szétválasztásán alapuló fegyvernyugvást hozott létre, de fönntartotta az egységes állam fikcióját és szorgalmazta az elűzöttek visszatérését az ellenük elkövetett bűnök tetthelyére, ahol kínzóik már berendezkedtek. Mindezzel csak jegelte a konfliktust, az elűzöttek elvileg kívánatos visszatérésének erőltetése pedig állandóan ébren tartotta az etnikai feszültségeket. Boszniából talán létre lehet hozni egy tucat, nemzetileg-vallásilag nagyjából homogén kantont, de nem három etnikai „entitást.” Még nagyobb hibája volt Dayton-nak, hogy nem is próbálta hatástalanítani az időzített bombát, Koszovó megoldatlan problémáját.

Amikor Milosevics 1989-ben megszüntette Szerbia Koszovó tartományának autonómiáját, ott a lakosság 90 %-a albán volt. Az ő válaszuk majdnem tíz éven át a passzív rezisztencia volt, majd az ebbe egyaránt belefáradt szerbek és albánok fegyverrel próbálták eldönteni a vitát. Ez vezetett ahhoz, hogy a szerb hatalom közel egy millió albánt elűzött otthonából, mire a nemzetközi közösség fegyveres beavatkozással vetett véget ennek az embertelenségnek. Az albánok visszatértek és az ott maradt szerbek ellen fordultak, akiknek a többsége elmenekült, a maradék egyetlen városba, Mitrovicába és környékére tömörült, ahol most a NATO katonák védelme alatt tengeti napjait.

Macedónia esetében, amikor a világ (Görögország kivételével) végre megtanulta, hogy létezik egy ilyen ország, rá kellett jönnie, hogy az ország vezetése, közigazgatása, rendőrsége, a gazdasági és politikai hatalom a lakosság 2/3-át kitevő szlávok kezében van, a nyugati peremvidéken összefüggő területen élő albánok pedig csak megtűrt, másodosztályú állampolgárok. Ráadásul a macedón alkotmány – csakúgy, mint a szlovák és a román – egyetlen nemzetiség, a „macedónok, ” azaz a szlávok országának tekintette az új államot. Az albánok évek óta követeltek maguknak egyetemet, de ezt az igényt, s annyi más nemzeti követelést a szláv többség meg sem hallotta, mindaddig, amíg a koszovói eseményektől fölbátorítva, s minden bizonnyal a fegyvereiket megtartó albán harcosoktól támogatva fegyveres úton nem próbálták érvényt szerezni céljaiknak. Amikor az is nyilvánvalóvá vált, hogy a szláv kormányerők ugyan szétlőttek egy sereg albán falut, de a felkelésen nem tudtak úrrá lenni, a világ is megmozdult. Az erőszakot ugyan elítélve, de közvetíteni kezdtek a két fél között, s végül rávették a szlávok józanabb képviselőit, hogy fogadják el az albán követelések többségét. Végül az az érv hatott, hogy ellenkező esetben a NATO és az EU magára hagyja az országot, s a polgárháború vége menthetetlenül az ország kettéosztása lesz.

E szomorú történetek egybehangzóan bizonyítják, hogy a Balkánon és máshol is a kisebbségeket ma már nem lehet sem asszimilálni, sem elűzni, sem legyilkolni. Élni akarnak őseik földjén, saját szokásaik szerint, saját nyelvükön tanító iskolákba küldve gyermekeiket, önmaguk közül választott vezetők alatt. Ennek intézményes formája a helyi demokrácia, az önkormányzat, görög szóval az autonómia. Két fő formája és megoldása a területi (kanton, megye vagy tartomány) és a személyi elvű, ahol lakhelyétől függetlenül alkot egy szervezetet egy közösség, mint az egyházfelekezetek esetében. Sajnos a világ még nem jutott el addig a felismerésig, hogy a nemzeti hagyományaikhoz ragaszkodó és azt joggal veszélyeztetve érző etnikumokat nem elégítik ki az egyéni jogok, amiknek a betartására nincs is intézményes garancia. Ideje a Balkán szomorú példájából megtanulni, hogy ahogy a diszkrimináció alapja

is mindig egy csoporthoz (azonos származáshoz vagy valláshoz) tartozás, ennek ellenszere is csak a csoportjogok biztosítása lehet.

A magyar határokon kívülre rekesztett magyar közösségek nyolc évtized alatt igen sokat veszítettek létszámban, intézményekben, ingatlanokban, gazdasági erőben, szervezettségben. Az autonómia célja a fogyás, a romlás, a kétségbeesés megállítása, a szülőföldön történő maradás és boldogulás előmozdítása, vagyis a béke és a nyugalom megőrzése. Ez egyaránt szolgálja a többség és a kisebbség érdekeit. Mi, magyarok, sorolni tudjuk a példákat a jól működő autonómiákról: Aland-szigetek, Dél-Tirol, Katalónia, legújabban pedig Skócia és Wales. Vannak még kisebb csoportokat érintő, kevésbé ismert példák is, mint a belgiumi vagy dániai pár tízezer német autonómiája. Még Kanada esete is azt mutatja, hogy az angol és a francia etnikum különválasztása, az utóbbi tartományi autonómiája tudja a leginkább egyben tartani az országot. Számunkra még kézenfekvőbb a svájci kantonális rendszer, amely évszázadok óta biztosítja a svájci konföderációban élő németek, franciák, olaszok és rétorománok békés együttélését.

A Magyarországon kívülre került kisebb-nagyobb magyar etnikai tömbök alapvető célja a megmaradás, ehhez azonban jogokra, elfogadható gazdasági viszonyokra van szükségük, mindenekelőtt arra, hogy otthon érezzék magukat. Lehet, hogy egyes szomszéd népek fülében nem hangzik jól, de ők igenis azt szeretnék, hogy az adott falu, az adott megye, régió valamifajta kis magyar ország legyen. Megértik, hogy a magyar állam szuverenitása nem térhet vissza, de nem fogadják el, hogy az általuk lakott területen épp hogy megtűrt idegenként élhessenek. Nincs kifogásuk az ellen, ha ott élnek mások is, de ne próbálják őket arra kényszeríteni, hogy anyanyelvüket legfeljebb a magánlakásban használják, s már az utcán is csak óvatosan. Alapvetően a többségi nemzet mentalitásának kell megváltoznia, bele kell törődnie abba, hogy a magyarok nem fognak eltűnni azokról a tájakról, ahol több mint ezer éve élnek. A kívánatos mentalitás-változást nagyban elősegítené a nemzetközi közösség álláspontjának megváltozása. 1990 óta sok ígéret, sok tervezet született, amelyben szerepelt a nemzeti kisebbségek autonómiája, de a kormányok, a többségi nemzetek ellenállását látva a nemzetközi közösség végül mindig meghátrált, visszakozott.

A Balkán mai helyzete is bizonyítja az autonómia szükségességét, illetve azt, hogy autonómia nélkül nem lesz béke azon a tájon, legfeljebb a sír békéje. Arnold Toynbee, a múlt század nagy történetfilozófusa 1915-ben túlságosan is jó jósnak bizonyult, amikor azt mondta, hogy a primitív népek kiirtják kisebbségeiket, míg a civilizált népek gyűjtik a kisebbségek elégedettségének jeleit. Hogyan vizsgáztak Közép- és Délkelet-Európa országai Toynbee kritériumai szerint?

Ma már nem utópia, hanem jól működő realitás az európai integráció, maholnap eljut oda, ami Közép-Európában száz éve már megvalósult, a közös pénzhez és a légiesített, alig érzékelhető határokhoz. Az etnikai mozaikok számára az autonómia legbiztosabb kerete nem a magát nemzetinek deklaráló centralizált állam, hanem egy olyan Európa, ahol a határok nyitottak, szabad a mozgás, szabadon áramlik a tőke, de megmaradnak a nemzetek, akár nyolc országba szétosztva. Nekünk, magyarok számára az egyetlen megoldás ez a Határtalan Haza.

(Megjelenik a MBK „Itt-Ott” c. lapjában)